

# Zaza dilini janlandyran ýazyjy: Roşan Lezgin

Category: Edebi makalalar, Ertekiler, Hekaýalar, Kitapcy, Romanlar, Sözler  
написано kitapcy | 26 января, 2025  
Zaza dilini janlandyran ýazyjy: Roşan Lezgin ZAZA DILINI  
JANLANDYRAN ÝAZYJY: ROŞAN LEZGIN



Soňky wagtlar zaza, zazaki, kyrdki (kürt) dili hakda köp gürrüň edilýär. Ilki bir spikeriň «näbelli dil» diýmegi, yzyndan Ýokary Halk mejlisinde deputatlaryň biriniň gepläp nägilelik bildirmegi we ahyrynda-da sosial mediýadaky dady-bidatlar.

Kyrk ýyl öň zaza dilinde ýazylan tekst gözleseňiz, megerem Mela Ehmede Hasiniň 1899-njy ýylda çap edilen «Möwlidi» bilen Osman ependiniň ýazan «Möwlidi-Şerif» kitaplaryndan başga ýeke kitaba duşmazdyňyz.

Emma soňky kyrk ýylda has köp dil üsti bilen gelip ýeten bu

dili ýa-da dialekti ýazuw görnüşine getiren, bu dialektde onlarça gazet-žurnalyň, ýüzlerçe kitabyň çap edilmegi üçin uly işleri bitiren adamlar bar. Olaryň köpüsi her dürli mümkinçilikler bilen bu işi edip bilen bolsalar, içlerinden biri ähli mümkinçiliksizliklere garamazdan uly işleriň hötdesinden geldi. Oňa Roşan Lezgin diýýärler. Men häzir şonuň gürrüňini etmek isleýärin.

Emma onuň geçen döredijilik ýoly ibrany dilini täzedan janlandyran asly russiýaly jöhüt Eliezer Ben Ýahuda şeýle bir meňzeýär welin, Ben Ýahuda hakda gysgaça aýdyp geçmezden Lezgine düşüňip bolmaz diýip pikir edýärin.

Şonuň üçin ilki bilen gysgaça-da bolsa Eliezed Ben Ýahudanyň geçen durmuş ýoluna göz aýlalyň.

Internet maglumatlaryna we degişli kitaplara seredende, şeýle maglumatlara duş gelýäris.

Ben Ýahuda 1858-nji ýylda häzirki Belorussiýada dünýä inipdir. Çagalygynda beýleki jöhüt çagalary ýaly dini bilim alypdyr we Töwratdyr Talmudy iwrit dilinde okapdyr.

Iwrit dili şol wagtlar latyn dili ýaly diňe okuw dili eken we köçede jöhütlerem bu dilde gürlemändir.

Emma kiçijik Eliezer şol gün iwrit dilini sinagoglardan köçelere, çan basan dini kitaplaryň sahypalaryndan ýönekeý kitaplaryň, gazet-žurnallaryň diline öwürmäge äht edipdir.

Ýokary bilim almak üçin Parižiň Sorbonn uniwersitetine giripdir. Ol bu ýerde iwrit dili sapagyndan ýiti täsirlenipdir.

Bu sapagyň diňe iwrit dilinde geçilmegi onuň iwrit diliniň gündelik durmuşda-da ulanylyp biljekdigi hakdaky pikirini berkidipdir.

Şonuň üçin kime duşsa iwrit dilinde gürläp başlapdyr.

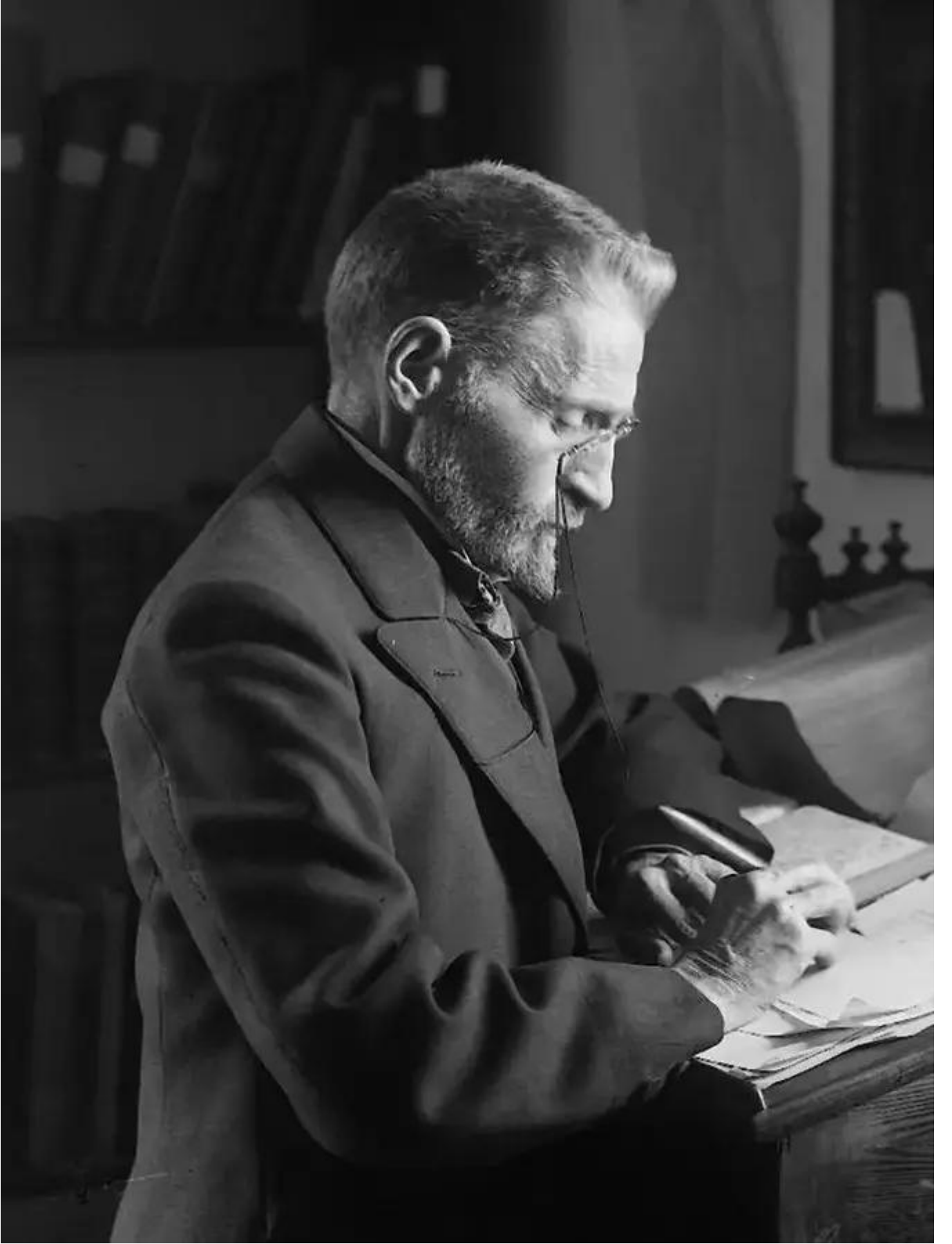
1881-nji ýylyň 13-nji oktýabrynda Parižde birtopar kursdaşynda ilkinji gezek iwrit dilinde ýüzlenen Eliezeriň sözleri «Täze döwrüň ilkinji iwrit dilinde edilen çykyşy» bolup taryha giripdir.

Eliezer deň-duşlarynyň iwrit diline düşüňip-düşünmezligine üns bermelidirem öýtmändir. Onuň üçin iň esasy zat ene dilinde gürlemek bolupdyr. «Başga biri düşüňmän geçsin. Näme diýýändigimi bilési gelse, goý, meniň dilimi öwrensın» diýip pikir edipdir.

Töweregindäki deň-duşlary bu hötjet adam bilen gürleşip bilmek, onuň bilen gatnaşyk açmak üçin iwrit dilini öwrenmäge

mejbur bolupdyr. Ben Ýahuda başlan göreşinde ilkinji üstünligini şeýdip gazanypdyr.

Bu ýagdaý ony hasam barlyşyksyz ýagdaýa getiripdir we aýaly Deworany hem ýanyna alup Palestina göçüpdür. Iwrit dilini janlandyrma maksadynyň ikinji we üçünji tapgyrlaryny durmuşa geçirmäge başlapdyr.



*Eliezer Ben-Ýahuda*

Ilki bilen öz maşgalasyna iwrit dilinden başga dilde gürlemegi

gadagan edipdir. Onuñ özi we maşgalasy başga dil bilmeýän ýaly hereket edipdirler. Ýogsam bolmasa ýazyjy rus, fransuz, iňlis, nemes dillerini suwara bilýän eken.

Ben Ýahuda Palestina göçen jöhitlere iwrit dilini öwretmek üçin iwrit dilinde gazet çykarmaga başlapdyr.

Elbetde, gündelik durmuşda ulanyлмаýan dili adamlara öwretmek hiçem aňsat zat däl. Täze sözleriň manysyny berýän sözleri tapmak, pýesalary we ertekileri ýazmak, öň barlaryny terjime edip sahnalaşdyrmak, mekdepler we kurslar açmak, iň esasysy-da adamlary ibrany diliniň täzedan gürlenmäge degişlidigine ynandyrmak gerekdi.

Eliezer Ben Ýahuda sabyr-takat we kejeňeklik bilen bularyň hötdesinden geldi. Jöhit maşgalalaryň «diňe iwrit dilinde» gürlemäge höweslendirilmegi üçin köpçülikleýin çäreler geçirdi.

Ol bulary edende iwrit diliniň gündelik sözlüğini-de taýýarlapdyr. Soňra uly iwrit sözlüğiniň üstünde işläpdir. Emma muňa ömri ýetmändir we ölüminden soň ikinji aýaly Hemda tarapyndan tamamlanan sözlük häzirlerem Ysraýylyň iň esasy dil gollanmasy bolup hyzmat edýär.

Dil boýunça ylmy-barlag işlerini geçirmek üçin onuň guran çaklaňja komissiýasynyň dowamy hökmünde häzir Iwrit Dil akademiýasy işleýär.

Eliezer Ben Ýahudanyň kyssasy-ha şeýle. Indi bolsa zaza diliniň janlanysyna seredeliň.



*Roşan Lezgin*

Zaza diliniñ özbaşyna dildiginiñ ýa-da şiwediginiñ üstünde edilýän jedellere girjek däl. Bu jedelleri ederden men ejiz gelýärim.

Men size uly hormat goýýan ýazyjym Roşan Lezgini tanadasym gelýär.

Roşan Lezgin 1964-nji ýylda Diýarbakiriň Lije etrabyňyň Dingilhewa diýen ýerinde ikisi gyz, ýedisi erkek dokuz doganyň dördünjisi bolup dünýä indi.

Heniz alty ýaşyndaka Gaziantepiň obalarynyň birinde ymamlyk etmäge başlan agasynyň ýanyna gidipdir.

Öz obasynda mekdep bolmansoň, baran täze obasynda tötänleýin diýen ýaly bilim alma mümkinçiligi döräpdir.

Roşan şol ýerde agasyndan arap elipbiýini-de öwrenipdir.

Okamaga aşa höwesli bolansoň birinji synpyň semestrinde ikinji synpyň sapaklaryny özleşdiripdir we başlangyç mekdebiň birinji-ikinci synpyny bir ýylda tamamlapdyr. Üçünji synpdan soň agasy harby gulluga çagyrylypdyr we olam mejbury ýagdaýda Lijedäki obasyna gaýdyp barmaly bolupdyr.

Obalarynda mekdep bolmandygy zerarly birýarym sagatlyk pyýada ýoly başga obada başlangyç mekdebiň dördünji-bäşinji synpyny-da okap, 1975-nji ýylda mekdebi tamamlapdyr.

Mugallymyň höweslendirmegi bilen tölegsiz ýatymlaýyn mekdebiň ekzamenlerini üstünlik bilen tabşyranam bolsa, 1975-nji ýylyň 6-njy sentýabryndaky Lije ýer yranmasy zerarly öňdenem kyn ýagdaýdaky maşgalanyň ýaşaýşy beter kynlaşyp, Diýarbakiriň gyrak-bujak raýonyna göçmäge mejbur bolupdyrlar. Şähre göçenlerinden soň kakasy awtoulag heläkçiligine uçrap, maýyp bolupdyr. Onuň özünden uly doganlary-da öýden daşda bolandyklary üçin öýdäki baş jigisi bilen ene-atasynyň eklenji-de boýnuna galypdyr.

Ýaňy 11 ýaşyndaka işlemähe mejbur bolupdyr, şeýdihem okuwyny dowam etdirmäge mümkinçiligi bolmandyr. Ol okamak höwesini bilen goşa düwlen ýumruk kimin ulalypdyr.

Dürli işlerde: tikiçilik atelýelerinde, naharhanalarda işläpdir. Ýigrimi ýaşyna girendenem öýlendirilipdir.

Şondan soň esasan gurluşyk işlerinde işläpdir. Şol geçen döwrüň içinde tapyp bilen her dürli kitabyňy, gazet-žurnalyny okapdyr. Gurluşykçy bolup işläp ýörkä-de, ýassygynyň aşagy kitapsyz bolmandyr.

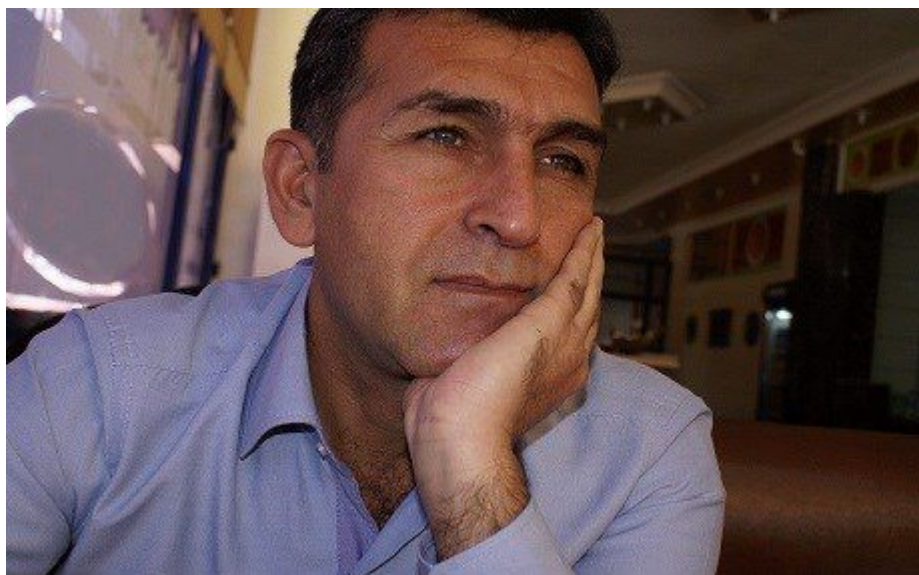
Kitap satyn almaga pulunyň ýok wagtynda bolsa, wagt

tapdygyndan Diýarbekir welaýatynyň Jemgyýetçilik kitaphanasyna gidil, eline ilen kitabyňy okamaga dyrjaşypdyr.

Şygrylar, hekaýalar ýyggyndylaryny, romanlary okapdyr. Okadygysaýy edebiýat teoriýasyna we taryha bolan gyzyklanmasy artypdyr.

Turgut Özalyň kürt diline beren gyýtaklaýyn azatlygyndan peýdalanyp, kürt dilinde kitaplar, gazet-žurnallar çap edilip başlanypdyr.

Roşan Lezgin hem doly we dogry bilim almadygam bolsa, zazaki dilinde ýazgylary we şygrylary ýazmaga başlapdyr. Onuň ýazan gysgajyk şygrylary we ýazgylary ilkinji gezek şol ýyllarda çap edilipdir.



Edil şol wagtlaram sebitde agyr basyşlaryň edilyän döwrüne gabat gelipdir. Her gün diýen ýaly birnäçe adamyň näbelli adamlar tarapyndan öldürilýän jenaýatlary bilen onlarça gynama hadysalary bolup geçipdir.

Halkyň depesinden gurşun deýin agyr garabulutlar inipdir. Adamlaryň umytsyz we ynamsyz, hemmeleriň islendik pursatda näbelli adamlaryň hüjümine duçar bolup biljek, öňünde ak «Renaultlaryň» gelip duran öýüň ýa-da adamyň betbagtçylyga uçrajakdygy gutulgysyz bolan tüm-garaňky günleridi şol günler. Ine, şular ýaly kyn döwürde 1996-1999-njy ýyllarda Halk Demokratik partiýasynyň ýolbaşçy düzümine giripdir. Şol bir wagtyň özünde «Azadiya Welat» gazetinde kyrdki we kurman şiwesinde yzygiderli çykyş edipdir. Kürt dilinde okap-ýazyp bilýän gatlagyň döremegi üçin partiýanyň hataryna goşulan

halka kürt dilinde sapak beripdir.

Ýewropada gurlan «Med TV» teleýaýlymyňa korrespondentlik edipdir. Teleýaýlyma kurman we zazaki dillerinde habarlary ugradypdyr. Şol döwür ol gaýtadan tussag astyna alnyp, agyr gynamalara uçrapdyr.

Öýi dökülip kitaplary, kompýuterindäki ýazgylary elinden alnypdyr, telim gezek DGM-de jogapkärçilige çekilipdir.

1999-njy ýylyň fewralyndan soň syýasy herekete tankydy göz bilen garamaga başlapdyr we syýasatdan daşlaşypdyr.

2000-nji ýyllaryň başyndan bäri syýasat bilen arasyna germaw çekip, şondan soňky ömrüni dil-edebiýat işlerine bagyşlapdyr.

Dürli temalarda ýazan kitaplaryny çap etdiripdir.

Şol geçen wagtda ilki-ilkiler guzlin, emma soňra 2006-njy ýyldan soň ýagdaýlar düzelişensoň aç-açan görnüşde zazaki kürt dilinde okap-ýazyp bilýän gatlagyň kemala gelmegi üçin özüne mahsus usullar bilen dil sapaklaryny berip başlapdyr.

2008-nji ýylda käbir ýoldaşlarynyňam goldawy bilen agramly bölegi zazaki kürt dilinde berilýän we soňabaka gollanma arhiwe öwrülen [www.zazaki.net](http://www.zazaki.net) saýtyny ýöredip başlaýar. Ýene şol ýoldaşlary bilen 2010-njy ýylda guran kružogynyň binýadynda taryhda ilkinji zazaki gazetini jolan «Newepel» gazetini 100-ni sanyna çenli çykarypdyr.

Şol döwürde zazaki kürt dili edebi-çeper žurnaly bolan «Şewçila» žurnalyny-da çap edip başlapdyr we bu žurnaly-da 16-njy sanyna çenli çykaryp bilipdir.

Şu işleriň ýany bilen 2012-nji ýylda «Roşna» neşirýatyny açypdyr. Aglaba köpçüligi öz gazet-žurnal çykarma işleri döwründe ýazmaga başlan ellä golaý täze ýazyjy-şahyrlaryň kitaplaryny çap edipdir.

Bu kitaplaryň köpüsi onuň höweslendirmegi bilen ýazylypdyr, onuň redaktorlygyndan geçen ýarpydanam gowral eseri özünki hasaplap bolar.



*Roşan Lezgin bilen Xalid Sadini*

Emma ol ýoldaşlaryny ýazyjylyga höweslendirmek, olary sylaglamak we zaza dilinde ýazýan ýazyjylaryň we elbetde okyjylaryň sanyny artdyrmak üçin önünde goýlan her bir materialyň üstünde ony ýazan awtoryndan köp işläp çap etmegi başarypdyr.

2001-nji ýylda çap edilen ilkinji kitabynyň yzyndan häzire

çenli öz ýazmagynda 16, terjime eden 13 sany – jemi 29 kitaby çap edilipdir.

Ençeme gazet-žurnalda çykyş edip gelýär.

1997-nji ýyldan başlap häzire çenli Türkiýäniň daşynda we içinde birnäçe ýokary okuw jaýynda, edara-guramada onlarça konferensiýa we simpoziuma gatnaşypdyr.

Şu işleriň barsyna ýetişiň bilýän adamyň hiç hili saglygy goraýyş ätiýaçlandyryşynyň ýokdugyny, gündelik hysyrdylar bilen güzeranyň dolamaga synanyşýan biridigini aýtsam, geň galarsyňyz gerek?

Emma Roşan Lezgin üçüsi gyz, biri oglan dört çagany terbiýeläp ýetişdiren, şol bir wagtyň özünde özü-de okuwyny dowam etdirýän renessans gahrymanydyr.

Ilki gatnap okap, orta mekdebiň attestatyny alýar, emma agyr durmuş şertleri sebäpli soňra, has dogrusy elli ýaşyna gadam basan günü liseýe girip, üç ýyl okaýar we ony tamamlýar.

Ýokary okuw jaýynyň ekzamenlerini tabşyryp, 305 utuk bilen Türk dili we edebiýaty bölümüne girýär. Häzir ol sapaklarynyň ýarsyndan gowragyny geçipdir, galan ýarsyny-da geçip ýör.

Ýokary okuw jaýyny tamamlandan soň kandidatlyk we doktorlyk dissertasiýasyny goramak üçin häzirden taýýarlyk görýär. Megerem onuň okuwyny gutarandan soňky kandidatlyk we doktorlyk dissertasiýasy üçin temasy we meýilnamasy taýýar bolmaly.

Bitirýän uly işlerine, şular ýaly gahrymançylygyna garamazdan, ol örän sypaýy, özüni tanaýan we hetden aşmaýan biridir.

Ol şolar ýaly agras we edepli adam welin, kişä mätäç bolmajak bolup azap barsyny edýär.



Şeýle bir namysjaň adam welin, at-abraýyna we mertebesine zeper ýetmezligi üçin janyňkeşlikden gaça durmaýar.

Ak kagyz ýaly arassa we ap-ak durmuşyna hapa sürtelmezligi, yzyndan gep-gybat edilmezligi üçin şübhelili işlerden we hereketlerden, problemaly adamlardan gaça durýar.

Ehli iman, ehli wyždan we musulman zaty-muhterem...

Men ömrümde şonuň ýaly özüni, dilini, işini sylaýan we aýratyn göz bilen garaýan adam görmedim diýip bilerin.

Onuň ýeke-täk maksady halkynyň diline, edebiýatyna, sungatyna goşant goşmak we olary ösdürmek üçin üznüksiz zähmet çekmekdir.

Dogrusy, Roşan Lezgin seýrek gabat gelinýän ajaýyp adam. Ynanyň, ony ýakyndan tanasaňyz bu ýazanlarymyň nähili azdygyny özüňizem duýarsyňyz.

Sözümiň soňunda «Hudaýym, bularyň sanyny köpeltsin» diýmekden başga näme diýjegimi bilemok...

Hawa, ylaýym olaryň sany köpelsin...

M.Halid SADINI.

@XalidSadini

Penşenbe, 14.11.2019 ý. Edebi makalalar